

Exporterende sectoren voorop in herstel

Volgend jaar zal in de meeste sectoren de productie weer toenemen. De sporen van de recessie zullen echter nog lang niet zijn uitgewist. Bedrijven kampen met een enorme overcapaciteit en het zal in veel sectoren nog jaren duren voordat de productieniveaus weer op het niveau zijn van voor de crisis. ING Economisch Bureau verwacht dat de economie in 2009 krimpt met 4,2% en 2010 een beperkte groei laat zien van 0,7%.

Volumemutaties naar bedrijfstak (%joj)

Bedrijfstak	2008*	2009	2010
Bouw	5,9%	-6,1%	-7,1%
Detailhandel	0,7%	-4,4%	-2,3%
Groothandel	1,7%	-6,0%	1,0%
Horeca	-3,1%	-7,0%	-1,0%
Industrie	-0,7%	-9,7%	2,9%
Landbouw	2,1%	-2,1%	1,0%
Transport & opslag	1,0%	-9,5%	2,7%
Zakelijke dienstverlening	2,6%	-4,4%	0,7%
Onderwijs	0,7%	1,8%	1,7%
Overheid	2,2%	0,5%	0,6%
Zorg	3,3%	3,5%	3,0%
BBP	2,0%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau,

* CBS bewerkt door ING Economisch Bureau

Zakelijke dienstverlening vindt de weg omhoog

De zakelijke dienstverleners zijn voor het eerst in tijden positiever gestemd. Zo hebben accountants hun omzet licht zien toenemen in het derde kwartaal (2,6% joj). De verwachting is dat de omzetstijging zal doorzetten. De uitzendbranche lijkt haar keerpunt te hebben gevonden en het aantal uitzenduren laat vanaf augustus weer een lichte groei zien. Dit geldt ook voor de rest van de deelsectoren wat mede te danken is aan herstel in andere sectoren, zoals de industrie en transport. 2009 zal voor de zakelijke dienstverlening nog een forse min noteren. Het ingezette herstel aan het einde van dit jaar zal in 2010 naar verwachting doorzetten. Echter, de notaris zal het nog even moeilijk hebben zolang de huizenmarkt achterblijft.

Tomek Piesla (020-6523390)
Bert Duurland (020-6522863)

Industriële productie neemt weer toe

Door de verbeterde economische vooruitzichten is de industrie het groeipad weer ingeslagen. Hoewel het productieniveau in augustus nog 10% lager lag dan een jaar geleden, is er sinds juli en augustus (gecorrigeerd voor seizoensinvloeden) weer sprake van groei. Met name producenten van chemische en metalen basisproducten profiteren van een hernieuwde voorraadopbouw bij afnemers. Door de ontstane overcapaciteit trachten veel producenten momenteel nog wel hun kostenbasis te verkleinen. De vraag naar investeringsgoederen blijft daardoor komend jaar nog op een laag pitje. De eindvraag vanuit de consument neemt gedurende 2010 slechts geleidelijk toe. Internationaal groeit de industriële activiteit echter al langer, waardoor vooral de buitenlandse vraag naar Nederlandse producten aan kracht wint. Dit zorgt ervoor dat de huidige productiegroei in 2010 doorzet.

Edse Dantuma (020-5639778)
Bert Woltheus (020-6523722)

Bouw profiteert nauwelijks van aantrekkende wereldhandel

Augustus 2009 liet voor de bouw een flinke productiekrimp zien van -21,6% (joj). Grotendeels kan dit verklaard worden doordat de bouwvak in de regio's Noord en Zuid voor een groter deel in augustus viel dan vorig jaar. De maand juli liet dan ook juist een productiegroei zien (5,9% joj). Voor het gehele derde kwartaal verwacht ING Economisch Bureau een krimp van 8% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. De sector profiteert nauwelijks van de oplevende wereldhandel doordat de bouw nauwelijks exporteert. De bouw is al laatste de recessie ingegaan en zal er naar verwachting ook als laatste weer uitkomen. Toch wijzen er al signalen op een einde aan de vrije val. Zo is het ondernemersvertrouwen in de bouw in augustus voor het eerst sinds juli vorig jaar niet verder gedaald en zijn ondernemers minder pessimistisch. Ook over de ontwikkeling van de orderboeken zijn bouwers minder somber. De infrasector blijft de steunpilaar. De investeringen in infrastructuur blijven zich positief ontwikkelen en groeiden met 3,4% in de eerste helft van 2009 (joj).

Maurice van Sante (020-5768547)
Jan van der Doelen (020-6522014)

Groothandel: herstel industrie en wereldhandel biedt hoop

Het lichte herstel van de industriële productie en wereldhandel en de verwachting dat dit zich in 2010 door zal zetten, zorgt met name bij de exporterende groothandel voor hoop op betere tijden. Het zal dan vooral de groothandel in intermediaire goederen, zoals brandstoffen, metalen en chemische producten zijn die kan herstellen van het zware omzetverlies dit jaar (eerste helft 2009 -25%). Groothandels die vooral handelen in kapitaalgoederen zullen het ook in 2010 nog lastig krijgen vanwege de overcapaciteit en beperkte investeringsmogelijkheden van bedrijven. In de eerste helft van 2009 daalde de omzet al met 12%. Positieve uitzondering is de groothandel in voedingsmiddelen met een kleine omzetgroei in de eerste helft van 2009. Voor het hele jaar wordt een minimaal plusje verwacht en ook voor volgend jaar is een stabilisatie van de omzet voor deze groep reëel.

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Detailhandel: wachten op herstel

Er zijn lichtpuntjes aan de horizon, maar het is nog wachten op echt omzetherstel voor de meeste branches in de detailhandel. Voorlopig is nog sprake van een dalende consumptie vanwege de voor veel huishoudens ongunstige economische ontwikkeling. Wel ligt de grootste krimp ten opzichte van een jaar geleden achter ons (derde kwartaal). Voor de detailhandel betekent dit voor 2009 een omzetzak van naar verwachting 3,5% en voor 2010 van 2,3%. De verschillen tussen de diverse branches zijn echter groot. Hoewel de groei binnen supermarkten afneemt, zullen zij dit en volgend jaar licht groeien. De omzet van drogisterijen blijft vrijwel stabiel. Non-food winkels krijgen het ook in 2010 nog zwaar met verwachte omzetverliezen van -2,5% (schoenen) tot -7% (elektronica, na -11% in 2009).

Jurjen Witteveen (020-5634439)
Dirk Mulder (020-5639113)

Eerste herstel horeca wordt verwacht in hotellerie

In de horeca lopen de omzetten in cafés en hotels het sterkst terug, in het eerste halfjaar van 2009 zelfs met ruim 9% op jaarbasis. In restaurants gaat het echter nog niet veel beter, zeker niet in de hogere segmenten. Prijsverlagingen zijn in delen van de horeca, vooral in de hotellerie, noodgedwongen doorgevoerd. Deze beginnen in de financieel zwaar getroffen hogere segmenten effect te krijgen; de daling van het aantal overnachtingen vermindert. De recessie begint vanaf dit jaar (2009) ook in de horeca door te werken in termen van banenverlies. Bedrijven zijn immers gedwongen om te snijden in de kosten. Personeelsreductie is dan de meest toegepaste maatregel. Al met al gaat naar verwachting 8% van het aantal voltijd- en deeltijdbanen in de horeca verloren. Dit vindt deels in 2009 plaats (2,5%) en goeddeels in 2010 (5,5%).

Stefan van Woelderen (020-5634423)
Rob Bakker (020-6522862)

Onbalans matigt optimisme in transport

Na een zware terugslag is de vaste grond enigszins onder de voeten van de transportsector teruggekeerd. Zo is de daling van de overslag in de Rotterdamse haven gekeerd en vertonen ook de ingezakte goederenstromen op Schiphol eindelijk weer enige veerkracht. Hoewel voor volgend jaar weer een groei wordt voorspeld, is matiging van het optimisme ook op zijn plaats. De weg terug omhoog is voor de sector nog lang en wordt vooral gedragen door de export. Worsteling met overcapaciteit zorgt voor margedruk. Hiermee blijft de financiële kwetsbaarheid van transporteurs ook volgend jaar groot. Al met al daalt het vrachtvolume dit jaar met 9,5%, waarbij vervoer over water en door de lucht met respectievelijk 15% en 18% de grootste stap terug doen. Volgend jaar zullen zij bij een sectorgemiddelde van 2,7% groei echter ook weer de grootste plus vertonen.

Rico Luman (020-5639893)
Machiel Bode (020-6522075)

In de zuivelmarkt is prijsherstel steeds zichtbaarder

De prijzen voor de officiële Nederlandse zuivelnoteringen laten een duidelijk opgaande lijn zien. Dit is zeker een signaal van de verwachte groei in de zuivelmarkt. Voor de melkveehouders wordt in hun uitbetalingprijs het prijsherstel beperkt doorvertaald. In de glastuinbouw heeft vooral de groentemarkt het moeilijk en in de sierteelt zien we een voorzichtig herstel. Ook de varkenshouderij heeft te maken met moeilijke marktomstandigheden. Aanvankelijk herstelde de varkensmarkt zich dit jaar door een prijsdaling van de grondstoffen voor veevoer. Maar momenteel is er een te groot aanbod van vleesvarkens en staat de bigprijs onder druk door de beperkte vraag en de veel hogere productie. In de huidige economisch mindere tijden blijkt de consument vanwege de prijzen te kiezen voor pluimveevlees en eieren. De binnenlandse consumptie hiervan ligt dit jaar al 8% hoger dan een jaar geleden. Voor de akkerbouwers geldt dat de graanprijs daalt ten gevolge van de goede oogst. Voor de pootaardappelen en de uien zijn de prijsverwachtingen komend afzetseizoen positief. In de groentebranche zijn de prijzen over het algemeen erg laag. Pleister op de wonde is dat de exportvolumes van vooral tomaten en paprika's dit jaar wel fors zijn gestegen.

Kees van Beek (06-50682348)
Henk van den Brink (020-5639506)
Cor Bruns (020-5760874)

Stabiele groei in gezondheidszorg

De sector gezondheidszorg laat ook in het vierde kwartaal 2009 en in 2010 een gestage volumegroei zien. Oorzaak ligt in de stijgende vraag naar gezondheidszorg. Inkoopmaatregelen van zorgverzekeraars moeten er echter toe leiden dat de groei in de uitgaven achterblijft bij de volumegroei. Wel zal het benodigde arbeidsvolume ook in 2010 toenemen. In diverse deelsectoren (o.a. verpleeg- en verzorgingshuizen, gehandicaptenzorg) zijn veel deeltijd-arbeidscontracten van kleine omvang. Om dreigende personeelstekorten op te vangen proberen werkgevers deze kleine contracten uit te breiden. Door de volumegroei in de zorg ziet het er naar uit dat de premies voor de ziektekostenverzekering in 2010 circa 5% hoger zullen zijn.

Machel Nuyten (020-5761280)
Erwin Sniijders (020-6523761)

Public sector ervaart indirecte gevolgen recessie

De sector overheid blijft de komende periode stabiel groeien. Het aantal werknemers bij de overheid stijgt vanaf het 4de kwartaal 2008 ondanks het voornemen van het kabinet om het aantal ambtenaren te reduceren. Jongeren laten de arbeidsmarkt massaal links liggen. Per oktober 2009 hebben zich 18 % meer HBO-studenten en 25% meer studenten aan de Nederlandse universiteiten ingeschreven dan vorig jaar. Een derde van de corporaties (136) gaat alsnog in 2009 hun woningbouwprojecten realiseren door de structurele verhoging van de borgingsgrens van het WSW van € 200.000 naar € 240.000. Voor de komende jaren zal de structurele verhoging van de borgingsgrens naar verwachting de realisatie van circa 16.000 woningen met een financieringsbehoefte van bijna € 3,5 miljard zeker stellen. De recessie raakt de charitasector voornamelijk aan de kant van de opbrengsten uit het bedrijfsleven. De giften van particulieren blijven vooralsnog op peil. Gevolg is wel dat fondsenwerfers in 2009 minder zullen besteden. Veel goede doelen doen een beroep op hun reserves en/of incidentele meevallers of gaan bezuinigen op de kosten.

Machel Nuyten (020-5761280)
Willem Meijerman (020-6523883)

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

**Maurice van Sante,
Sectoreconoom
020 576 85 47**

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijke zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandse Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 23 oktober 2009.

